

## ПОНЯТТЯ «НАЦІОНАЛЬНА МЕНШИНА»: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ THE CONCEPT OF "NATIONAL MINORITY": PROBLEMS OF DEFINITION

*У статті проаналізовано різні підходи до визначення поняття «меншина» та «національна меншина», встановлено значний інтерес країн, міжнародних організацій, учених-теоретиків і практиків до розв'язання цього питання, однак на сьогоднішній день жодна з дефініцій не стала загальновизнаною. Визначено основні причини цього – політичну і юридичну. Доведено, що загальновизнаною можна вважати лише класифікацію меншин, установлену декларацією ООН 1992 р., де йдеться про права осіб, які належать до національних, етнічних, релігійних і мовних меншин.*

**Ключові слова:** національні, расові, етнічні, культурні, релігійні та мовні меншини.

*В статті проаналізовані різні підходи к определению понятия «меньшинство» и «национальное меньшинство», установлен значительный интерес стран, международных организаций, ученых-теоретиков и практиков к решению этого вопроса, однако на сегодняшний день ни одна из дефиниций не стала общепризнанной. Определены основные причины этого –*

*политическая и юридическая. Доказано, что общепризнанной можно считать лишь классификацию меньшинств, установленную декларацией ООН 1992 г., где говорится о правах лиц, принадлежащих к национальным, этническим, религиозным и языковым меньшинствам.*

**Ключевые слова:** национальные, расовые, этнические, культурные, религиозные и языковые меньшинства.

*The article analyzes the different approaches to the definition of "minority" and "minority" found considerable interest countries, international organizations, scientists, theoreticians and practitioners to address this issue, but to date none of the definitions did not become generally accepted. The main reasons for this – the political and legal. It is proved that a recognized classification can only be considered minorities in the declaration of the UN in 1992 p., Where it is said on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities.*

**Key words:** national, racial, ethnic, cultural, religious and linguistic minorities.

УДК 316.347-054.57

Коршун Т.В.,

доцент кафедри соціальної роботи,  
соціальної педагогіки та соціології  
Херсонський державний університет

Незважаючи на численні намагання науковців дійти згоди щодо дефініції «меншина», ані на універсальному, ані на регіональному рівнях одностайності дійти не вдається.

Одночасно ця проблема (відсутність однозначного визначення) є не лише теоретичною, вона має суттєве практичне значення: як підтверджує військово-політична ситуація на сході України, від цього залежить ефективна співпраця країн у подоланні одного з головних чинників дестабілізації сучасного міжнародного миру і безпеки, яким є напружені міжетнічні та міжнаціональні відносини. Багатонаціональний склад більшості країн світу, існування на їхніх територіях численних етнічних, релігійних та мовних меншин поряд із титульною нацією вимагає від держав такого правового регулювання статусу цих спільнот, який би забезпечив дотримання їхніх прав і цивілізоване співіснування поряд із більшістю населення країни та усунув ризик втрати територіальної цілісності і національного суверенітету держави.

Мета статті – проаналізувати міжнародну й вітчизняну наукову документацію з метою пошуку найбільш оптимального визначення поняття «національна меншина».

Аналіз сучасних українських лексикографічних джерел свідчить, що жодне з

них не містить визначення поняття «меншина», тоді як у міжнародних документах (переважно правового характеру) термін вживається майже винятково для визначення груп осіб, які відрізняються від решти населення країни за певними ознаками, якими є: раса, етнічне походження (національність), релігія, мова, культура. Численні міжнародно-правові акти, що регулюють питання правового статусу і захисту прав таких груп осіб, для визначення об'єктів дії їх норм використовують терміни «національні», «расові», «етнічні», «культурні», «релігійні» та «мовні» «меншини».

Проведений аналіз дозволив з'ясувати причини, через які ті чи інші автори зверталися до поняття «національна меншина», а також зміст цього поняття. Результати репрезентовано в таблиці 1.

Таким чином, проведений аналіз дозволяє говорити про те, що терміни «релігійна», «мовна», «расова», «етнічна меншина» доволі широко використовуються у фаховій літературі під час дослідження певних аспектів національної проблеми, проте з прийняттям Декларації про права осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин 1992 р., вживання їх стало загальним явищем, незважаючи на те, що в цьому документі не було запро-

Таблиця 1

№ п/п	Автор	Причина створення дефініції	Зміст поняття
1.	Універсальні та регіональні конвенції Ради Європи	Захисні заходи щодо груп меншин	Під геноцидом слід розуміти такі дії, які чиняться з наміром знищити, цілком або частково, яку-небудь національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку.
2.	ЮНЕСКО	Боротьба з дискримінацією у сфері освіти	За особами, що належать до національних меншин, слід визнавати право проводити власну освітню роботу, включаючи керівництво школами..., використовувати чи викладати свою рідну мову.
3.	Міжнародний пакт про громадянські та політичні права	Ліквідація расової дискримінації	У тих країнах, де існують етнічні, релігійні та мовні меншини, особам, які належать до таких меншин, не може бути відмовлено в праві разом з іншими членами тієї ж групи користуватися своєю культурою, сповідувати свою релігію і виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою.
4.	Декларація ООН про права осіб, які належать до національних, етнічних, релігійних та мовних меншин		Визначення поняття «меншина» і зазначених в її назві меншин вона не містила.
5.	Конвенція про захист прав людини та основних свобод; Рамкова конвенція про захист прав національних меншин; Європейська хартія регіональних мов або мов меншин	Права носіїв	Використовуються більш усталена-термінологія – «національна меншина» та «особи, які належать до меншин», однак ні ці поняття, ні критерії їх виокремлення в цих документах не визначаються.
6.	Конвенція про захист прав осіб, які належать до національних меншин		Особи, які постійно проживають на території однієї Договірної Сторони і мають її громадянство, які за своїм етнічним походженням, мовою, культурою, релігією або традиціями відрізняються від основного населення даної Договірної Сторони
7.	Консультативний висновок від 31 липня 1930 р. щодо проблем еміграції греко-болгарських «спільнот» (Греція)	Встановлення критеріїв щодо визначення поняття «спільнота»	За традицією спільнотою є група осіб, які проживають у певній країні або місцевості, належать до окремої раси, мають власну релігію, мову та традиції та об'єднані завдяки спільності цієї раси, релігії, мови та традицій почуттям солідарності та прагненням зберігати свої традиції, сповідувати свою релігію, забезпечувати навчання та виховання своїх дітей згідно з духом і традиціями своєї раси і надавати допомогу один одному.
8.	Консультативний висновок від 31 липня 1930 р. щодо проблем еміграції греко-болгарських «спільнот» (Албанія)	З'ясування основної мети поняття «меншина»	Ідея, покладена в основу договорів про захист меншин, полягає в тому, щоб забезпечити певним групам населення, об'єднаним у межах держави, населення якої відрізняється від них за ознаками раси, мови або релігії, можливість мирного співіснування і взаємодії з таким населенням і водночас збереження особливостей, що відрізняють їх від більшості та відповідають їхнім спеціальним потребам.

Продовження таблиці 1

9.	Ф. Капоторті	Аналіз вивчення проблеми та розрізнення об'єктивних та суб'єктивних критеріїв встановлення терміна «меншина»	Меншина – це група, яка за чисельністю поступається решті населення держави і не є домінуючою, члени якої – громадяни цієї держави – мають етнічні, релігійні чи мовні характеристики, відмінні від решти населення, та виявляють, принаймні опосередковано, почуття солідарності, спрямоване на збереження своєї культури, традиції, релігії чи мови.
10.	А. Ейде	Доповідь «Можливі шляхи і засоби полегшення мирного і конструктивного розв'язання проблем, пов'язаних з меншинами»	Будь-яка група осіб, що проживає в суверенній державі, але складає менше половини всього населення країни і члени якої володіють спільними етнічними, релігійними або мовними характеристиками, які відрізняють їх від іншої частини населення.
11.	Дж. Дешене	Підготовка тексту Декларації ООН про права осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин	Пропозиції стосовно визначення терміна «меншина» – це «група громадян окремої держави, які становлять чисельну меншість і не посідають панівного становища в цій державі, мають етнічні, релігійні або мовні характеристики, відмінні від характеристик більшості населення, є солідарними один з одним і керуються, хай навіть опосередковано, колективним прагненням до виживання та досягнення фактичної і юридичної рівності з більшістю».
12.	С. Черниченко	Повернення до ідей, викладених у декларації ООН 1992 р.	Меншина означає групу осіб, що проживає на території держави, яка в принципі є чисельно меншою від решти населення цієї держави, тобто такою, що становить менше половини населення, яка має національні або етнічні, релігійні та мовні, а також інші пов'язані з ними характеристики (культуру, традиції тощо); відмінні від відповідних характеристик решти населення, та виявляє прагнення до збереження свого існування і самобутності. До числа меншин не належать: корінні народи; групи осіб, які розглядаються як народи і, відповідно, мають право на самовизначення; групи осіб, що володіють згаданими вище характеристиками, але не прагнуть явно до збереження своєї самобутності; групи осіб, що володіють переліченими вище ознаками, але є настільки нечисленними, що відсутня реальна можливість установити для них хоч якийсь спеціальний режим захисту; групи осіб, що володіють відповідними характеристиками, але посідають у державі панівне становище.
13.	Європейська комісія	Потреба роз'яснення, що будь-яка група, яка підпадає під це визначення, буде вважатися етнічною, релігійною або мовною меншиною	«Меншина» означає групу, меншу за кількісним складом від решти населення країни, члени якої, будучи громадянами країни, мають етнічні, релігійні або мовні характеристики, відмінні від тих, що притаманні решті населення, та які прагнуть зберегти свою культуру, традиції, релігію і мову.

Продовження таблиці 1

14.	Рада Європи	Визначення критеріїв щодо окреслення терміна	«Національна меншина» позначає групу осіб будь-якої країни, які: а) проживають на території певної держави та є її громадянами; б) підтримують довготермінові міцні та тривалі зв'язки з відповідною державою; с) демонструють характерні етнічні, культурні, релігійні або мовні характеристики, які відрізняють їх від решти населення; д) достатньо представлені, проте чисельно менші, ніж решта населення цієї країни або регіону цієї країни; е) керуються зацікавленістю зберігати те, що становить їх спільну індивідуальність, включаючи їхню культуру, традиції, релігію або мову.
15.	Дж. Пакер	Різка критика посилення на «спадкову відмінність», що базується на ознаках раси, етнічності, мови або релігії, тобто посилення, які робляться в більшості із запропонованих визначень цього терміна	Певна або будь-яка меншина є групою людей, що вільно асоціюються для досягнення поставленої мети, якщо їхні прагнення відрізняються від тих, які виражає більшість.
16.	А. Спілопулу-Акермарк	Меншина розглядається, по-перше, як колективне, організоване, внутрішньо структуроване угруповання, а не просто група осіб, яка належить до будь-якої меншини, а по-друге, її суб'єктивним елементом вважається окрема від інших груп спільна культурна самобутність, тобто прагнення зберігати характеристики, що походять від національних та етнічних відмінностей, які теж є насамперед колективними, а не індивідуальними рисами.	Будь-яка «меншина» є не домінуючою, інституціонізованою групою, що має спільну окрему культурну самобутність, яку вона прагне зберігати.
17.	С. Томушат		Це групи, які такою мірою усвідомлюють свої відмінності, що намагаються самі розпоряджатися своєю долею, хоча б частки.
18.	Клер Пеллі	Основною характеристикою меншин вважається усунення таких груп від політичного життя країни.	Будь-яка расова, племінна, мовна, релігійна, кастова або національна група всередині національної держави, яка не стоїть за кермом політичної машини цієї держави.

Продовження таблиці 1

19.	Вілл Кимлічка	Розрізнення «культурних меншин», «етнічних меншин» і «груп меншин»	Культурні меншини розглядаються як історичні спільноти, розміщені на своїй історичній батьківщині. Вони опинились у меншості не тому, що залишили батьківщину за власним бажанням, а тому, що територію їх проживання було включено до складу більшої країни. Це зазвичай траплялось у результаті завоювання, колонізації або передачі території від однієї держави до іншої. Етнічні меншини є групами емігрантів, які за власним бажанням залишили країну свого походження та приєдналися до іншої спільноти. Такі особи прагнуть добровільно асимілюватися з більшістю національного населення. Натомість групи меншин є не емігрантами, але спільнотами, як, наприклад, корінні народи Північної Америки, які були підкорені або колонізовані, а їхня вітчизна була силоміць включена до складу більшої країни.
20.	О. Андрисеком	У праві будь-які дефініції небезпечні	Меншина складається з групи осіб, які відрізняються від решти населення виразними розпізнавальними етнічними, релігійними, мовними ознаками, культурними зв'язками, меншістю в кількісному відношенні та невідомим становитцем та які виявляють прагнення (принаймні опосередковано) зберегати й розвивати свій спосіб життя та поведінки.
21.	С. Юр'єв		«Національна меншина» – це юридична категорія, що характеризує самоорганізовані на основі групової правосвідомості соціальні (передусім, етнічні) спільноти, які складаються з осіб, що легально перебувають і проживають на території даної держави, але не є іноземними громадянами, для яких через етнічні, релігійні або культурні ознаки внаслідок чинного внутрішньодержавного законодавства обмежена або усунувана можливість реалізації прав і свобод людини, що безумовно розповсюджуються на «державотвірне» (основне) населення країни.
22.	В. Євтух	Наведене визначення має важливе соціологічне значення для виокремлення таких спільнот.	Національна (етнічна) меншина за походженням є спільнотою осіб, яка засновується на підставі однакового походження, має спільні мову, культурні характеристики, психологію та усвідомлює свою належність до цієї спільноти (групова ідентичність). Така спільнота проживає на території суверенної держави і має свою історичну батьківщину.
23.	М. Товт		Національна меншина – політико-правовий термін, що означає групу осіб, громадян певної держави, належних до цієї групи, які за фактом існування цієї групи та їх належністю до неї підпадають під дію певних міжнародних, а за їх наявності, й національних правил, стають об'єктами права, суб'єктами певних правовідносин. До національних меншин, відповідно до закону, можуть належати групи громадян держави, які постійно проживають на її території; підтримують довгострокові, міцні, тривалі зв'язки з цією країною; демонструють характерні етнічні, культурні, релігійні або лінгвістичні характеристики; кількісно достатньо представлені; мотивуються зацікавленістю зберегти те, що становить їх спільну ідентичність, включаючи культуру, традиції, релігію та мову.

поновано їх визначення. З огляду на відсутність визначення поняття «меншина» одні фахівці не вбачають жодного сенсу в спробах дефініції «етнічних», «релігійних» і «мовних» меншин, оскільки, на їхню думку, визначення прикметників мало що додасть за відсутності визначення іменника, до якого ці прикметники належать. Інші науковці продовжують опрацьовувати робочі формулювання цих термінів, необхідні для окреслення об'єктивних наукових підходів до виокремлення таких груп населення та забезпечення їх певними правами, передбаченими міжнародним і національним правом.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Конвенція про запобігання злочинів геноциду і покарання за нього // Права людини: Міжнародні договори України. Декларації, документи. / Ю.К. Кучеренко. – 2-ге вид. – К. : Юрінформ, 1992. – С. 63.
2. Конвенція про запобігання злочинів геноциду і покарання за нього // Права людини: Міжнародні договори України. – С. 408–409.
3. Мартыненко А.П. Материальные императивы правового регулирования положения национальных меньшинств II Реализация международно-правовых норм во внутреннем праве / А.П. Мартыненко. – Киев: Наук. думка, 1992. – С. 108.
4. Рамкова конвенція про захист національних меншин // 36. договорів Ради Європи. Українська версія. – К. : Парламент, вид-во, 2000. – С. 163–173.
5. Словник іншомовних слів : [23 000 слів та термінологічних словосполучень / уклад. Л.О. Псутовіт та ін.] – К. : Довіра, 2000. – 1018 с. – (Б-ка держ. службовця. Держ. мова і діловодство).
6. Словник-довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників / за заг. ред. А.Й. Капської, І.М. Пінчук, С.В. Толстоухової. – К., 2000. – 260 с.
7. Соціологічна енциклопедія / [укл. В.Г. Городяненко]. – К.: Академвидав, 2008. – 456 с. (серія «Енциклопедія ерудита»).
8. Тоет М. Міжнародно-правовий захист національних меншин. – С. 49; Тоет М. Визначення поняття національної меншини у міжнародно-правових документах і актах національних законодавств II Держава і право. 36. наук. пр. – Юрид. і політ. науки. – 2002. – Вип. 15. – С. 494–502.
9. Черниченко С.В. Теория международного права : в 2 т. / С.В. Черниченко. – М. : НИМП, 1999. – Т. 2. Старые и новые теоретические проблемы. – С. 232–233.
10. Юрьев С.С. Правовой статус национальных меньшинств (теоретико-правовые аспекты) / С.С. Юрьев. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – С. 242.